

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 7 (9)
2024**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 7-son 2024 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

7

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2024

UDK: 818.213

BBK: 84.61

B- 29

Butun kuch va salohiyatimizni yagona ulug‘ maqsadimiz – Yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaratamiz.

Yangi O‘zbekiston – bu, avvalo, yangi iqtisodiy munosabatlar, yangi iqtisodiy dunyoqarash demakdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Shavkat Mirziyoyev

Все свои силы и потенциал мы направим на достижение нашей общей великой цели - построение нового Узбекистана. Новый Узбекистан – это, прежде всего, новые экономические отношения, новое экономическое мировоззрение.

Президент Республики Узбекистан
Шавкат Мирзиёев

© Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti

© «*KLASSIC PRINT*» nashriyoti

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 7-son 2024 yil

Ilmiy-uslubiy jurnal 1.09.2022-yildan boshlab chiqa boshlagan, yiliga 6 marta chop etiladi.

Ta’sischi:

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

Bosh muharrir

i.f.d., prof. A.Qodirov

Bosh muharrir o‘rinbosari

DSc, dots. X.X.Rejapov

Mas’ul kotib

PhD. K.A.Muxitdinova

Jamoatchilik kengashi:

Prof. I.U.Madjidov (rais), prof. Sh.Toshmatov, PhD E.Yodgorov, i.f.n., dots. A.T.Umarov, i.f.d., prof. A.Qodirov

Tahrir hay’ati:

Prof. Sh.O.Toshmatov, prof. A.Qodirov, prof. A.V.Vaxabov, prof. X.P.Abdulqosimov, prof. F.T.Egamberdiyev, prof. Sh.G.Yo‘ldashev, prof. A.M.Sodiqov, prof. Q.Muftaydinov, prof. K.Ubaydullayev, prof. Q.K.Mambetjanov, prof. I.Y.Umarov, i.f.d. B.Tagayev, i.f.d., Z.T. G‘oipnazarova, prof. P.Z.Xashimov, i.f.d., dots. X.X.Rejapov, dots. A.T.Umarov, i.f.d. B.B.Baxtiyorov, dots. Sh.S.Nasretdinova, dots. B.B.Mullaboyev, dots. Z.Jumaqulov, dots. N.A.Artiqov, dots. K.A.Muxiddinova, dots. D.I.Ro‘ziyeva, dots. A.Ambartsumyan, dots. R.Abdullayeva, dots. A.Boboyev, dots. X.Baratov, dots. N.A.Kudratxodjayeva, dots. M.I.Saidkarimova, dots. B. Adilov, dos. D.M.Yakubova, PhD K.Jabborov, PhD Sh.Abdullayeva, PhD M.Mamanazarov.

Tahririyat manzili:

10095, Toshkent - 95, Universitet ko‘chasi, 4. tel: (+99899) 821-20-72

Журнал сайти: <https://journal.econuu.uz>

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administrasiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikasiyalar agentligi tomonidan 17.07.2022-yilda № 4715-son bilan ro‘yxatga olingan.

Buyurtma: ISSN 978-9943-5256-3-4

Jurnal OAK ro‘yxatiga 2023 yil 1 iyuldan kiritilgan (OAK rayosat qarori 04.07.2023 yil № 340/5).

Jurnalda ma’lumotlar bosilganda dalillar ko‘rsatilishi shart. Jurnalda chop etilgan ma’lumot va keltirilgan dalilarning aniqligi uchun muallif javobgardir.

“Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti” № 7. 2024

MUNDARIJA

Шохмансур Шохаъзамий Подход к поддержке и финансированию проектов исследований и развития в системе экономико-ориентированной интеграции сфер производства, науки и высшего образования.....	6
Abulkasimov H.P., Tag‘ay A.A. O‘zbekiston respublikasida moliyaviy xavfsizlikni ta‘minlashning ba‘zi masalalari.....	12
Ochilova N.A., Amirqulov O.A. Qishloq xo‘jaligida yer resurslaridan samarali foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish yo‘llari.....	18
Ochilova N.A. Dehqon xo‘jaliklari va tomorqa yerlarida mahsulot yetishtirish samaradorligini oshirishda tomorqa xizmatlarini takomillashtirish yo‘llari.....	22
Сабырбайев Д.К. Методика типологии аграрно-промышленных территории по критерию инвестиционной привлекательности.....	26
Isakov A.Y. Ishlab chiqarish infratuzilmasini mintaqalarda rivojlantirish istiqbollari.....	30
Ахунов М.А. Потребности человека и их развитие на современном этапе нового Узбекистана.....	34
Umurzakova Z.S. Korxonaning ishlab chiqarish quvvatlarini oshirishda diversifikatsiyaning ahamiyati.....	38
Baxritdinov Sh.B. Oziq-ovqat sanoati korxonalaridatashkiliy-iqtisodiy mexanizmni takomillashtirish.....	42
Усманова Р.М. Современные тенденции развития высшего образования.....	45
Рахматова Н.А. Миллий иқтисодий диверсификациялашда ташки иқтисодий фаолиятнинг ўрни.....	50
Mirxamidova Z.M. Singapur modeli: Inson kapitaliga investitsiyalar iqtisodiy o‘shishning asosi sifatida.....	57
Qayumova M.A. Oliy ta‘limda professor-o‘qituvchilarning samaradorligi va motivatsiyasini oshirish.....	64
Otaev Sh.Q. Kichik biznesni rivojlanishining nazariy asoslari.....	71
Абдуллаева Р.Г. Инновацион ривожланишнинг кластер усули.....	76
Teshabayeva O.N. Turistik korxonalar raqobatbardoshligi mohiyati va boshqarishning o‘ziga xos xususiyatlari.....	82
To‘xtasinova D. Investitsion faoliyatni rivojlantirishda moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish.....	86
Yulchiyev A.O. Turizm sohasida xizmat ko‘rsatishning infratuzilma bilan bog‘liqligi va O‘zbekistonda xorij tajribasini joriy etish: strategiya va taktikalari.....	90
М	94
Olimova N.X. Mamlakatimizda innovatsion klasterlarni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari.....	99
Turg‘unov M.M. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish iqtibollari.....	104
Nabiyeva N.M. Sanoat korxonalarida raqamli marketing faoliyatini tashkil etish xususiyatlari.....	108
Axunova Sh.N. O‘zbekistonda iqtisodiyotni rivojlantirishda yashil iqtisodiyotga o‘tishning ayrim masalalari.....	112
Zaxirova G., Chinorova Sh. O‘zbekistonda xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashish samaradorligi.....	116
Хасанова С.И. Ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувининг ташкилий хусусиятлари.....	120
Сотволдиев А.Д. Инновацион йўналишдаги корхона бошқарув стратегияси ва уни амалга ошириш механизми.....	124

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 7-son 2024 yil

Razzoqov N.A. Marketing tadqiqotining asosiy xususiyatlari va bank kredit bozori segmentatsiyasi.....	129
Isomov B.S. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va kreditlashning jahon tajribalari.....	133
Абдуллоев А.Ж., Хасанова С.И. Махаллий ишлаб чиқариш корхоналари бошқаруви ҳолати, унинг самарадорлиги ва ўзига хос хусусиятлари.....	137
Холмўминов Х.О. Логистик хизматларни самарали ташкил этиш усуллари ва йўналишлари.....	144
Юсупов Қ.М. Иқтисодийнинг инновацион ривожланиши шароитида ходимларни бошқариш тизимининг объектив зарурати ва унинг назарий асослари.....	149
Kuliev N.X., Safarova Z.A. Anglo-Amerika modeli va uning mamlakatimiz tijorat banklaridagi qo‘llanilishining alohida xususiyatlari.....	156
Xudayberdieva O.K. Turizm industriyasini rivojlantirishda moliyaviy mexanizmlarning nazariy asoslari.....	160
Мирзаев А.Т. Ички туризм хизматлари бозорида туристик корхоналар фаолиятини ривожлантириш: таҳлил ва прогнозлар.....	164
Таджибаев З.М. "Финансовые инструменты для стимулирования устойчивого предпринимательства: Зеленые облигации и инвестиции".....	171
Xudoyberganova D.A. O‘zbekistonda meva-sabzavotchilik korxonalarining zarurati va rivojlanish holati.....	176
Turg‘unov M.M. Oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini strategik boshqarish iqtisodiy qobiliyatlari.....	181
Jumakulov Z.I., Jumakulov Sh.Z. Mehnatda bandlikning noan‘anaviy shakllarini rivojlantirishga bag‘ishlangan nazariyalar evolusiyasi.....	181
Ortiqov A.B. Kichik sanoat zonalari faoliyatda risklar va ularni pasaytirish imkoniyatlarini baholash.....	185
Ochilova N.A., Saidova G.T. Ways to increase the socio-economic efficiency of the agricultural products processing industry.....	191
Бўрибаев Э.Н. Ривожланган мамлакатларда хуудларни кредитлашнинг илғор тажрибаларидан фойдаланиш имкониятлари.....	194
Жаббаров К.Й. Миллий иқтисодийда циклик тебранишларни давлат томонидан тартибга солиш усуллари тақомиллаштириш.....	200
Oripov A.A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni joriy etishning xuquqiy masalalari.....	205
Xasanov I.I. Ilmiy ta‘minot tizimini moliyalashtirishda konseptual yondashuvlar.....	209
Baytanov O‘.M. Oziq-ovqat sanoati korxonalarida mahsulot sifatiga ta‘sir etuvchi omillar.....	213
Usubjonov Z.V. O‘zbekiston qurilish materiallari bozorini yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi bozorlariga integratsiyalashish yo‘nalishlari.....	218
Кодирова Д.Ш., Сайдуллаева Д.К. Технико-экономическое обоснование изготовления бетонной смеси с суперпластификатором chruso delta 6325s”.....	222
Lu Diying Status of agricultural trade between Uzbekistan and China.....	225
Мирзамахмудова М.О., Мирзаева А.Ш. Страхование жизни: необходимость и итоги развития в Узбекистане	229

rasmiy sektorda ishlayotganlar soni yil davomida 500 mingtaga ko‘paydi. Qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi 20 foizdan 15 foizga tushirildi. Buning hisobidan o‘tgan yili soliq to‘lovchilar ixtiyorida 2 trillion so‘m qoldi. Bir yilda tadbirkor ixtiyorida shuncha mablag‘ qolishi natijasida ularga o‘z bizneslarini rivojlantirishga imkon beradi. Islohotlarimiz natijasida o‘tgan yili 93 mingta yoki 2018-yilga nisbatan qariyb 2 barobar ko‘p yangi tadbirkorlik sub‘ektlari tashkil etildi” [14] deb ta‘kidladi.

2024- yil yanvar holatiga ko‘ra O‘zbekistonda yashirin iqtisodiyotdan davlat budgetiga 30 trln so‘m, yalpi ichki mahsulotga 135 trln so‘m zarar yetkazilgan. Deyarli 11 mingta korxonalarida faqat 1 kishini ishchi sifatida ko‘rsatgan. Ular orasida eng yuqori ko‘rsatkich Toshkent shahrida bo‘lib, jami 2249ta korxonalar, keyingi o‘rinda esa, Toshkent viloyati bo‘lib undagi ko‘rsatkich 1087 tani tashkil qiladi. Eng kam ko‘rsatkich esa Navoiy va Sirdaryoda bo‘lib, u yerdagi korxonalar soni 386 va 367 tani tashkil qilmoqda. «Yashirin iqtisodiyot to‘g‘ri ishlayotgan tadbirkorlarga katta to‘siq bo‘lyapti», - dedi prezident [15].

1-jadval.

“1 nafar ishchi” deb ko‘rsatilgan qurilish korxonalari [16]

1	Toshkent shahar	2249
2	Toshkent viloyati	1087
3	Qashqadaryo	849
4	Samarqand	837
5	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	765
6	Buxoro	757
7	Surxondaryo	737
8	Farg‘ona	701
9	Andijon	688
10	Xorazm	537
11	Namangan	513
12	Jizzah	454
13	Navoiy	386

Soliq tizimida ham bir qancha xufiyona iqtisodiyot shakllarini kuzatish mumkin. Ulardan biri savdoda xarid cheklarini bermaslik bo‘lib u ham yashirin iqtisodiyot ildiz otishiga olib keladigan sabablardan biridir. Soliq qo‘mitasi tomonidan 2022-yil 1-yanvardan soliq huquqbuzarliklariga qarshi kurashgan iste‘molchilarni mukofotlash tizimi yo‘lga qo‘yildi va bu jamoatchilikda faollik uyg‘otdi. Endi sotuvchi chek bermasa, bank kartasidan pul yechishni rad etsa yoki karta orqali tovarni qimmat sotsa, iste‘molchi soliq organlariga murojaat yo‘llashi va ariza tasdig‘ini topgan taqdirda huquqbuzardan undirilgan jarimaning 20 foizini mukofot sifatida olishi mumkin. Qo‘mita hisob-kitoblariga qaraganda, 2022-yilda “Soliq-hamkor” platformasiga aholidan 142 ming 224 ta murojaat kelib tushdi. Shundan 71 ming 957 tasi tekshirildi, 67ming 885 tasi takroriy bo‘lgani yoki tekshiruv davom etayotganligi sababli qaytarildi. Eng ko‘p qilingan va tekshirilgan murojaatlar (24ming 57ta) Toshkent shahri hissasiga to‘g‘ri keladi. Yuqoridagi murojaatlardan qariyb 132ming 818 tasi chek bermaslik masalasi bilan bog‘liq. [17] Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, yashirin iqtisodiyot rivojlanishi ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ularning asosiylari davlatning o‘z funksiyalarini to‘la bajarmasligi, qonunlar ustidan nazoratning yetarli emasligi va soliq va boshqa to‘lovlarning yuqoriligi bilan izohlanadi. Ushbu holatlar tadbirkorlarni norasmiy faoliyatga o‘tkazishga undaydi, natijada iqtisodiyotning yashirin qismi o‘sib bormoqda. Mamlakat Prezidentining va hukumatning chiqarayotgan farmon va qarorlari ushbu muammolarni hal etishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, davlat xodimlarining faoliyatini ochiqshtirish uchun tashkil etilgan "virtual qabullar" tizimi, xalq manfaatlariga xizmat qilishni ta‘minlashga qaratilgan. Bu esa davlat organlarining asosiy siyosiy maqsadlaridan biridir. Norasmiy iqtisodiyotning paydo bo‘lishiga soliq yukining yuqoriligi, tadbirkorlar uchun murakkab sharoitlar yaratadi. Mamlakat Prezidenti tomonidan amalga oshirilgan soliqlarni 16 tadan 9 taga kamaytirish qarori, rasmiy ro‘yxatdan o‘tgan tadbirkorlar sonining ortishiga olib keldi. Bu ijobiy o‘zgarish iqtisodiy rivojlanishga, ya‘ni yalpi ichki mahsulotda ulushning oshishiga xizmat qiladi. Mamlakat prezidenti va hukumat tomonidan chiqarilgan Farmon va Qarorlar yuqori ahamiyat kasb etayotgani kuzatilmoqda. Muammolarni bartaraf etishda, hayotiy faoliyat

jarayonlarida raqamli iqtisodiyotni keng joriy etish orqali yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirishga erishish mumkin. Raqamli transformatsiya iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiradi va samarali natijalarga erishishga yordam beradi. Umuman olganda, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurash va uning o‘shishini to‘xtatish uchun davlat va jamiyat tomonidan hamkorlik harakatlar muhim ahamiyatga ega. Bu borada amalga oshiriladigan chora-tadbirlar aholi farovonligini oshirishga va rasmiy iqtisodiyotning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ш. Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. 2020 йил 24 январь.
2. Abulqosimov H.P., Muminov N.G. Xufyona iqtisodiyot: o‘quv qo‘llanma. H.P.Abulqosimov, N.G. Muminov – T.: Yangi nashr, 2020. – B.11
3. <http://iqtisodiyot.tsue.uz>
4. <https://kun.uz/news/2023/04/11/norasmiy-sektorda-band-bolganlar-hisobiga-davlat-budjetiga-329-trln-som-tushmagan>
5. <https://www.gazeta.uz/oz/2024/01/17/shadow-economy/>
6. <https://president.uz/uz/list/view/3927>
7. <https://review.uz/ru/ybu>
8. O‘zbekistonda yashirin iqtisodiyotning darajasi qanday? - Review.uz
9. soliq.uz/storage/files/January2022/e4e480827e443963017e4cf214610016.pdf
10. O‘zbekistonda yashirin iqtisodiyot ko‘lami: baholash natijalari va uni qisqartirish bo‘yicha takliflar | Институт макроэкономических и региональных исследований (imrs.uz)

УДК:338.45

**ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНАЛАРИ БОШҚАРУВИНИНГ ТАШКИЛИЙ
ХУСУСИЯТЛАРИ**

**ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫМИ
ПРЕДПРИЯТИЯМИ**

**FEATURES OF THE MANAGEMENT ORGANIZATION OF PRODUCTION
ENTERPRISES**

Хасанова Ситора Исламовна

Бухоро давлат унверситети Муस्ताкил тадқиқотчиси

Аннотация

Мақолада ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувини ташкил этиш хусусиятлари ва унинг моҳиятини тушунтириш борасидаги иқтисодчи олимларнинг илмий қарашлари тизимли таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: бошқарув, менежмент, корхона бошқаруви, ишлаб чиқариш, ишлаб чиқариш омиллари, бошқарув самарадорлиги, корхона бошқарувининг иқтисодий механизми.

В статье систематически анализируются научные взгляды экономистов на особенности организации управления производственными предприятиями и объяснение его сущности.

Ключевые слова: управления, менеджмент, управление предприятием, производство, факторы производства, эффективность управления, экономический механизм управления предприятием.

The article systematically analyzes the scientific views of economists on the characteristics of the organization of the management of production enterprises and the explanation of its essence.

Keywords: administration, management, enterprise management, production, factors of production, management efficiency, economic mechanism of enterprise management

Янги Ўзбекистон шароитида ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувининг иқтисодий механизмини такомиллаштириш асосида уларнинг ички инвестицион имкониятларини кенгайтириш, маҳсулот ишлаб чиқаришнинг миқдор ва сифат кўрсаткичларини яхшилашга қаратилган ислохотларга устуворлик қаратилиб келинмоқда. Сўнгги йилларда “мамлакатда саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, ишлаб чиқарилаётган саноат маҳсулотлари турларини кенгайтириш орқали аҳолининг истеъмол товарларига бўлган эҳтиёжини самарали қондириш” [1] га қаратилган чора-тадбирларнинг мунтазам амалга оширилиши ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувининг иқтисодий механизмини такомиллаштириш заруриятини уйғотмоқда.

Ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувини ташкил этиш, унинг амал қилиш хусусиятлари, тамойиллари узоқ хорижлик Р.С. Бҳақуни, К. Брюс, А. Даниел каби олимлар томонидан тадқиқ этилган бўлса, МДХ мамлакатлари иқтисодчи олимларидан Е.С. Гусар, С.А. Бородулина, Э.М. Коротков кабилар ушбу йўналишдаги илмий тадқиқотларни олиб боришган.

Махаллий иқтисодчи олимлардан сўнгги йилларда Р.С. Муратов, И.О. Улашев, Р.Р. Абдураууповлар корхоналар бошқарувини такомиллаштириш борасида илмий изланишлар амалга оширишган. Муаммонинг долзарблиги, иқтисодий адабиётда етарлича ўрганилмаганлиги, қутилаётган илмий натижаларни илмий-амалий аҳамиятга эгаллиги ушбу мавзунини тадқиқот объекти сифатида танлашга асос бўлди.

Тадқиқот жараёнида тизимли таҳлил, тарихийлик ва мантиқийлик, индукция ва дедукция, анализ ва синтез, қиёсий ва селектив танлаб тадқиқ қилиш, монографик таҳлил ва гуруҳлаш каби усуллардан фойдаланилди.

XX асрнинг биринчи ярмида ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувига оид илмий қарашларнинг ривожланишида А. Файол, Г. Форд ва Дж.Э. Мэйо кабиларнинг қарашлари муҳим ўрин тутди. Жумладан, бугунги кунда А. Файол иқтисодчи олимлар томонидан “Классик менежмент” илмий мактаби асосчиси сифатида баҳоланади. Олим “корхона ўз олдида қўйган ҳар қандай мақсадига эришиши учун ишлаб чиқариш жараёнларини бошқариши керак бўлади” [2], деган ғояни илгари суради. А. Файол ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувида қуйидагиларга устуворлик қаратилиши кераклигини таъкидлайди:

- корхонанинг бошқарув тамойиллари ва функциялари унинг манфаатларидан келиб чиққан ҳолда белгиланиши;
- ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувига тегишли бўлган функцияларни турли даражалардаги менежерлар ўртасида тақсимлаш орқали маҳсулот ишлаб чиқаришни ташкил этиш, назорат қилиш ва фаол бўлган ишчиларни рағбатлантириш;
- ҳар қандай ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувига жараёнли ёндашувни шакллантириш;
- ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятини бошқариш жараёнида бошқарувчи эгалик қиладиган куч (power) ва унинг функционал жиҳатдан масъулиятининг мавжудлиги;
- корхона ишчиларига иш ҳақини адолатлилик тамойили асосида белгилаш ва тўллаш.

[3]

АҚШ автомобилсозлик корхонаси асосчиси, 161 та патент муаллифи ҳисобланган Г. Форд менежмент фани ривожига ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятини бошқаришда “конвеер ишлаб чиқариши” усулини жорий этган ҳисобланиб, мазкур усул қуйидаги таркибий компонентлардан ташкил топади:

- корхонада маҳсулот ишлаб чиқаришни оммавий усулда ташкил этиш;
- корхонада маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш;
- корхонада маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ички занжирли тузилишини шакллантириш.

[4]

Шунингдек, Дж.Э. Мэйо менежмент соҳасида бошқарув жараёнларига психологик ёндашувга асосланган ўз илмий қарашларини корхона ишчилари ва менежерлари ўртасидаги ўзаро муносабатлар орқали исботлаган ҳолда, “яхши лидер ўзига бўйсунувчиларга эга бўлмайди .... инсонлар бошқарув жараёнининг асосий объекти ҳисобланади” [5] деган ғояни илгари сурган ҳолда, менежмент соҳасида “Инсон иқтисодиёти” концепциясини ишлаб чиқади. Олим ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувида куйидагиларга устуворлик қаратиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблайди:

- ишлаб чиқариш корхонаси раҳбарлари, жумладан, турли бўғинлардаги менежерларининг ўз қўл остида ишлаётган ходимлари олдидаги ижтимоий мажбуриятларининг ўрнатилганлиги ва уни бажариши;

- менежерларнинг ўз қўл остида ишлаётган ходимлар билан суҳбатлашиши, уларга маслаҳатлар бериши;

- корхонада меҳнат муносабатларини такомиллаштиришни бошқарув бўғинида амалга оширилиши;

- корхонанинг ўз олдида қўйган мақсадларига эришишида ишчиларнинг қўшган хиссасидан келиб чиқиб, уларни адолатли рағбатлантириш;

- корхонанинг раҳбарлари, унинг турли бўғинларидаги менежерлари билан ишчиларнинг умумий бўлган мақсадларини шакллантириш. [6]

Юқорида келтириб ўтилган олимларнинг илмий қарашлари менежмент соҳасида нафақат ишлаб чиқариш балки турли корхоналар бошқарувини ташкил этишнинг илмий-концептуал асосларини шаклланиши ва ривожланишига хизмат кўрсатган. Ушбу олимлар менежмент соҳасида корхоналар бошқаруви концепциясининг фундаментал асосларини яратган ҳисобланишади. Таҳлилларга кўра, ишлаб чиқариш корхоналари фаолияти ривожланишининг дастлабки босқичларида инсон омилининг ишлаб чиқариш жараёнидаги иштироки юқори бўлганлиги сабабли, қатъий чоралар кўриш орқали ишчиларни маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнидаги фаол иштирокини таъминлаш ҳисобига маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини оширишга устуворлик қаратилган. Корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнларининг техник-технологик жиҳатдан такомиллшиб бориши натижасида ишчиларни рағбатлантириш, уларга муносиб иш ҳақи тўллаш ва инсон сифатида уларнинг ҳақ-хуқуқларини ҳимоя қилиш билан биргаликда, меҳнат шарт-шароитларини яхшилаш орқали маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини оширишга устуворлик қаратилганлиги аниқланди.

Ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятини бошқаришнинг инновацион ёндашувга асосланган концепциялари шаклланишида Й. Шумпетер, Ф. Никсон, Б. Твист, Б. Санто, Э. Дандон каби узоқ хорижлик иқтисодчи олимлар катта ҳисса қўшишган ҳисобланади. Корхоналар бошқарувининг инновацион йўналишига мансуб бўлган илмий қаралашлар ХХ асрнинг 80 йилларидан бошлаб иқтисодий фанда кенг тарақала бошлаган. Ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувини ташкил этишнинг инновацион концепцияси янги турдаги техника ва технологияларидан, жумладан, илм-фан ютуқларидан маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнларида фойдаланиш асосида юқори иқтисодий самарадорликка эришиш имкониятини кенгайтириши билан аҳамиятли ҳисобланади.

Шу билан биргаликда, иқтисодий адабиётда ишлаб чиқариш корхоналари бошқаруви жараёнларини тадқиқ этиш асосида кўплаб иқтисодчи олимлар ушбу атаманинг моҳиятини очиб бериш мақсадида, унга турлича муаллифлик тарифларини ишлаб чиқишган. Узоқ хорижлик М.Т. Свиной, С. Зопфф, Т. Небл, А.К. Шроедер каби иқтисодчи олимлар томонидан саноат жиҳатдан тараққий этган мамлакатлар амалиётида ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятини бошқариш жараёнларига ишлаб чиқилган муаллифлик тарифларид умумий бўлган ёндашув шаклланиганлиги аниқланиб, унга кўра, бошқарув жараёни корхонанинг стартегик мақсадларига эришиш бўйича амалга ошириладиган фаолият йўналишини ўзида акс эттириши таъкидланган. Шу билан биргаликда, Яқин хорижлик иқтисодчи олимлар илмий изланишларида ҳам ишлаб чиқариш корхоналарини бошқариш иқтисодий категориясига турли муаллифлик ёндашувлари ишлаб чиқилган ҳисобланади. Жумладан, И.П. Николаева фикрича, “ишлаб чиқариш корхонаси бошқаруви иерархик тузилишга эга бўлган касбий

фаолият тури ҳисобланиб, корхонанинг устувор мақсад ва вазифаларига эришишга қаратилган корхона фаолиятини ташкил этишни англатади” [7]. Шунга ўхшаш илмий қараш Е.А. Гречишкина тадқиқотида ҳам ўз аксини топган бўлиб, унга кўра: “бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқариш корхонаси фаолиятини бошқариш стратегик мақсадга эришишни таъминлашга қаратилган фаолият ҳисобланади” [8]. Шунингдек, Э.М. Коротков, С.Г. Фалко, В.А. Агафонов, Е.С. Гусар каби яқин хорижлик иқтисодчи олимлар томонидан корхона бошқаруви иқтисодий моҳиятини тушунтиришга қаратилган муаллифлик тарифларида юқоридаги тарифлар билан ўзаро мазмунан ўхшаш бўлган ёндашувлар шаклланганлиги аниқланди. Иқтисодий адабиётда шаклланган ишлаб чиқариш корхоналари бошқарувининг илмий-концептуал асослари, жумладан, иқтисодчи олимлар томонидан ушбу иқтисодий категориянинг моҳиятини тушунтириш мақсадида ишлаб чиқилган муаллифлик тарифларини тизимли таҳлил қилиш асосида, ҳар қандай корхона бошқаруви амалиёти тизим сифатида намоён бўлиши аниқланда. Ушбу тизим амал қилиши йўналишларда бўлади:

- бозордаги корхона рақобатчилари ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулот истеъмолчиларининг хатти-ҳаракати, жумладан, истеъмолчиларнинг мавжуд эҳтиёжлари билан уларнинг потенциал талаби ҳажмини таҳлил қилиш орқали қандай турдаги маҳсулот ишлаб чиқариш, ҳамда маҳсулот ишлаб чиқариш зандиригининг айнан қайси босқичдаги истеъмол қийматини яратишни аниқлаш;

- корхонанинг мавжуд маҳсулот ишлаб чиқариш салоҳияти билан реал вазият ўртасидаги нисбатларни чуқур таҳлил қилиш асосида асосида маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнида йўл қўйилаётган хато ва камчиликлар ҳисобига кўрилаётган зарарни бартараф этиш орқали юқори рентабеллик даражасига эришиш

- маҳсулот ишлаб чиқариши жараёнларини техник-технологик жиҳатдан қуроллантириш, жумладан, инновацион технологиялардан фаол фойдаланиш ҳисобига ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сифат кўрсаткичларини такомиллаштириш;

- корхонанинг маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларини оптималлаштириш, горизонтал ёки вертикал диверсификация ҳисобига юқори иқтисодий самарадорликка эришиш;

- корхонада маҳсулот ишлаб чиқариш воситалари, асбоб-ускуналари, машина ва техникаларини модернизациялаш орқали юқори рақобатбардошликка эришиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат ва хўжалик бошқаруви ҳамда маҳаллий ижроия ҳокимияти органларининг ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш ва саноат тармоқларида кооперация алоқаларини жадаллаштиришнинг янги тизимини жорий этиш бўйича масъулиятни янада ошириш тўғрисида”ги ПҚ-4426-сон қарори, 24.08.2019 й. <https://lex.uz/ru/docs/4486600>
2. Uzuegbu Ch. Henry Fayol’s 14 Principles of Management: Implications for Libraries and Information Centres. *Journal of Information Science Theory and Practice*. 3 (2), June, 2015. – pp. 58-72
3. Daniel A. Wren, Arthur G. Bedeian, John D. Breeze. The Foundations of Henry Fayol’s administrative theory. *Management Decision* 40/9. 2002. – pp. 906-918
4. Сушко А.В. Полицинская Е.В. Управление и организация производством на предприятии: Теоретический аспект: Учебное пособие. / А.В. Сушко, Е.В. Полицинская. – ЮТИ ТПУ, 2015. – 139 с.
5. Bruce K. Nyland Ch. Elton Mayo and the Deification of Human Relations. *Organization Studies* 32 (3), March, 2011. – pp. 383-405
6. Bhakuni R.S. Elton Mayo’s Theory of Human Relation. *International Journal of Research in Commerce, IT, Engineering and Social Sciences (IJRCIESS)*. Vol. 4, No 7, July, 2010. – pp. 9-14
7. Николаева И.П. Экономическая теория: Учебник. – М.: Проспект, 1998. – с. 65.
8. Гречишкина Е.А., Онищук А.В. Теоретические основы менеджмента. Пинск: ПолесГУ – 2022. – 305 с.